

Отримано: 2 грудня 2024 р.

Прорецензовано: 15 грудня 2024 р.

Прийнято до друку: 22 грудня 2024 р.

e-mail: vladtarasana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3497-5733>

DOI: 10.25264/2519-2558-2024-24(92)-47-49

Кузь В. В. Роль фемінітивів: витоки та реалії сьогодення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 23(91). С. 47–49.

УДК: 811.161.2'374

Кузь Валентина Володимирівна,кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри мовознавства,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова**РОЛЬ ФЕМІНІТИВІВ: ВИТОКИ ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ**

У статті розглянуто витоки фемінітивів. Фемінітиви – не нове явище в українській мові. Хоча фемінітиви сягають дописемних часів, реальне їх функціонування знайшло всій вияв у писемних пам'ятках. Поодинокі випадки вживання фемінітивів виявлено в «Повісті минулих літ». Переважно це використання суфікса -ниц(я). Досить яскравим фактом на підтвердження фемінітивізації є «Галицько-Волинський літопис». Саме в цій пам'ятці простежується перевага у використанні суфікса -к- при творенні фемінітива. Варто зауважити, що фемінітиви не створюють нових назв, а лише суфікси, за допомогою яких можна утворити жіночі назви посад і професій. Загалом фемінітивізація як суспільне явище походить зі слов'янських діалектів, згодом утворила міцну основу для формування і розвитку фемінітивів як окремої категорії. Визначено їхню роль та стан. Перевагою щодо використання фемінітивів є те, що вони розширюють активний словниковий запас, увиразнюють нашу мову, є автентичним українським виразником, а головне – чоловіча форма слів не отожденоється з жіночою формою, посилюють роль жінки в офіційній сфері підкреслює її активну роль поряд з чоловіком.

Ключові слова: фемінітиви, фемінітивізація, Український правопис, Харківський правопис, Закон України «Про засади функціонування державної мови», «Класифікатор професій ДК 003: 2010».

Valentyna Kuz',PHD in Philology, Senior Teacher,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law**THE ROLE OF FEMINISTS: ORIGINS AND REALITIES OF TODAY**

The article discusses the origins of feminines. Feminines are not a new phenomenon in the Ukrainian language. Although feminines date back to pre-writing times, their real functioning was fully manifested in written records. Isolated cases of the use of feminine forms were found in the Tale of Bygone Years. It is mainly the use of the suffix -nits(ya). The "Galician-Volyn Chronicle" is a rather striking fact in support of feminization. It is in this note that the advantage of using the suffix -k- when creating the feminine can be traced. It is worth noting that feminines do not create new names, but only suffixes that can be used to form female names of positions and professions. In general, feminization as a social phenomenon originates from Slavic dialects, later formed a solid basis for the formation and development of feminines as a separate category. Their role and status are defined. The advantage of using feminine forms is that they expand the active vocabulary, express our language, are an authentic Ukrainian expression, and the main thing is that the masculine form of words is not identified with the feminine form, they strengthen the role of women in the official sphere and emphasize her active role alongside men.

Keywords: feminines, feminization, Ukrainian orthography, Kharkiv orthography, Law of Ukraine "On the principles of functioning of the state language", "Classifier of professions DK 003: 2010".

Постановка проблеми. Сьогодні досить дискусійним є питання активного вживання фемінітивів. Набуття чинності новим Українським правописом створило безліч дискусій навколо використання фемінітивів в усіх сферах комунікації – як усної, так і писемної. Хоча питання не є новим, адже чинний правопис ґрунтується на засадах Харківського правопису 1928 року, однак досі єдиної думки щодо необхідності використання варіативної частини Українського правопису 2019 і досі нема.

Основним об'єктом вивчення цього дослідження є з'ясування ролі фемінітивів, їхні витоки, стан і перспективи подальшого впровадження у практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на сьогодні вже є безліч досліджень, серед яких – статті, дисертації, монографії тощо, однак досі точиться чимало дискусій навколо цього питання, адже навіть державні інституції по-різному ставляться до фемінітивотворення і впровадження їх у практику.

Нині можна знайти чимало досліджень у різних галузях щодо вивчення фемінітивів, способів їх творення. Наразі надзвичайно актуальним на сьогодні є саме дослідження фемінітивів в офіційно-діловому стилі. Цим питанням займалося багато науковців і вчених – як українських, так і зарубіжних. Окремі дослідження вивчають розвиток фемінітивів у діахронічному спектрі, зокрема напрацюванням у цьому напрямку завдячуємо А. Архангельській (Архангельська А., 2013: 27-40; Архангельська А., 2011: 188-243), М. Брус (Брус М. П., 2019), чи синхронічному спектрі, зокрема праці А. Нелюби (Нелюба А.М., 2023). Фемінітиви вивчають з погляду гендерної лінгвістики, зокрема в цьому напрямку мають напрацювання Т. Архангельська (Архангельська А., 2013: 27-40; Архангельська А., 2011: 188-243), М.Гінзбург (Гінзбург М. Д., 2012: 75-83), О. Малахова (Малахова О., 2017), О. Синчак (Синчак О., 2011: 33-35). У лінгвокультурологічному аспекті дослідження фемінітивів належать М. Федурко (Федурко М.Ю., 2010: 433-442).

Формулювання мети статті. Метою нашого дослідження є розглянути витоки фемінітивів, визначити їхні роль та стан.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фемінітиви – не нове явище в українській мові. Хоча фемінітиви сягають дописемних часів, реальне їх функціонування знайшло всій вияв у писемних пам'ятках. Поодинокі випадки вживання фемінітивів виявлено в «Повісті минулих літ». Переважно це використання суфікса -ниц(я). Досить яскравим фактом на

підтвердження фемітивізації є «Галицько-Волинський літопис». Саме в цій пам'ятці простежується перевага у використанні суфікса -к- при творенні фемінітива. Варто зауважити, що фемінітиви не створюють нових назв, а лише суфікси, за допомогою яких можна утворити жіночі назви посад і професій. Загалом фемітивізація як суспільне явище походить зі слов'янських діалектів, згодом утворила міцну основу для формування і розвитку фемінітивів як окремої категорії.

Це наочно демонструє перший український друкований словник під назвою «Лексис» за редакцією Лаврентія Зизанія ще в 1596 році було 7 жіночих найменувань (горбата, дочка, медведиця, молодиця, невістка, скорчена, сляка «скривлена»). Таким чином фемінітиви поступово утверджувались у всіх сферах комунікації. Однак радянська влада, хоч і не усунула це явище, проте вирішила подати зовсім в іншому світлі – подала у словниках в зневажливому значенні – для розмивання меж між українською і російською мовами. Проте М. Дорошенко у своєму «Російсько-українському словнику ділової мови» заперечує негативне значення, а політична дискусія щодо обговорення ролі і значення фемінітивів і жіночих прізвищ, проведена в 1927–1928 роках, лише підтвердила необхідність використання фемінітивів в українській мові як характерне для неї явище. Уже на той час фемінітиви розглядалися як варіативна складова українського правопису. Це також є фактом підтвердження не тільки особливостей українського правопису, а й рівноправній ролі жінки в суспільно-політичному житті.

Понад 50 років тому велась досить гостра дискусія на користь фемінітивів, позаяк слова на позначення посади, професії чоловічого роду на позначення жінки суперечать морфологічним та граматичним особливостям і правилам української мови. Суфікси на позначення жіночих назв професій чи посад є автентичними українськими активно вживаними словами. Це підтверджує той факт, що вони є основою для творення нових українських слів згідно із законами українського словотвору. Цієї ж думки дотримується і Олександр Пономанів.

Перевагою щодо використання фемінітивів є те, що вони розширюють активний словниковий запас, увиразнюють нашу мову, є автентичним українським виразником, а головне – чоловіча форма слів не ототожнюється з жіночою формою, посилюють роль жінки в офіційній сфері підкреслює її активну роль поряд з чоловіком.

Хоча Кабінет Міністрів затвердив нову редакцію Українського правопису, проте щоб врегулювати це питання на рівні держави, не достатньо лише чинного правопису (Українськи й правопис, 2019).

Український правопису не апелює до нових назв професій жіночого роду, а лише визначає певні правила утворення від маскулінів їхніх форм фемінітивів за допомогою суфіксального способу.

Однак сучасне законодавство України не використовує фемінітиви, що породжує дискусії варіативної частини Українського правопису.

Незважаючи на те, що Український правопис затверджено у травні 2019 року, а Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства затвердило зміни до національного Класифікатора професій, все одно це питання стало дискусійним і потребувало часу для вирішення (Подоланчук О., 2024). Відтоді минуло менше року. Надалі рушійними кроками до визначення долі фемінітивів стало обговорення на круглому столі «Стандартування української мови в контексті гендерної політики» (Наказ Мінекономіки від 18.08.2020 № 1574) фемінітивів, де визначили майбутні дії з питань роз'яснення щодо вживання фемінітивів, окреслили питання доцільності внести зміни до структури та наповнення «Класифікатора професій ДК 003:2010» (Класифікатор професій ДК 003:2010, 2010), який, по суті, не містить наразі фемінітивів.

Перевага надається вживанню фемінітивів, але допоки не будуть впорядковані питання щодо наявності фемінітивів у Класифікаторі професій, переконливо говорити про доречне їх використання наразі не можливо.

Для вирішення окресленого питання проводиться реформування Класифікатора професій під егідою Національного агентства кваліфікацій, Мінцифри, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Національного інституту стратегічних досліджень, Агентства з питань державної служби, Федерації профспілок та інших.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо, що використання фемінітивів здійснюється не у всіх установах, у деяких – на вимогу окремих працівників. До прикладу, Державна служба якості освіти та Державна міграційна служба використовують фемінітиви у практичній діяльності, Державна служба експортного контролю – в діловодстві, за винятком кадрової діяльності, Державна архівна служба – в офіційно-діловому стилі мовлення, в інших сферах їхньої діяльності фемінітиви не використовуються. Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство розвитку громад та територій, Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру не використовують фемінітиви (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2003).

Багато питань сьогодні і до національного Класифікатора професій (Класифікатор професій ДК 003:2010, 2010), адже досі в Класифікаторі нема фемінітивів, окрім тих, які вживаються тільки в жіночому роді.

Використання фемінітивів у кадровій діяльності наразі потребує доопрацювання, адже в майбутньому може мати наслідки. Оскільки це питання поки що вивчається, вносити записи до трудових книжок, трудових договорів та в іншу кадрову документацію із зазначенням професій з фемінітивами наразі не варто. Це аргументується тим, що ще не внесено відповідних змін до інших нормативно-правових актів. Для того, щоб писати професії в жіночому роді, потрібно внести зміни до Порядку формування та подання звіту з ЄСВ, Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників.

Тому наразі дуже важливо донести інформацію до молоді, адже саме вона покликана змінити майбутнє нашої країни на краще і передати мовні надбання майбутнім поколінням. Для цього важливо не лише популяризувати новий Український правопис, а й законодавчу базу щодо мовного питання, словники фемінітивів як перспективу стандартизації та кодифікації назв посад і професій на позначення жіночого роду.

Висновки. Використання фемінітивів станом на сьогодні є важливим етапом на шляху до уніфікації і кодифікації назв посад і професій жіночого роду. Лише послідовні, систематичні шляхи впровадження і популяризації фемінітивів створюють позитивну перспективу до затвердження і вкорінення фемінітивів на всіх рівнях комунікації, а відтак увійдуть до широкого вжитку як в усному, так і писемному мовленні. Саме фемітивізація як суспільне явище покликане нагадати про витоки зі слов'янських діалектів, а відтак – про міцну основу для формування і розвитку фемінітивів як окремої категорії. Фемінітиви розширюють активний словниковий запас, увиразнюють нашу мову, є автентичним українським виразником, а головне – чоловіча форма слів не ототожнюється з жіночою формою; посилюють роль жінки в офіційній сфері, підкреслюють її активну роль поряд з чоловіком. Саме тому важливо не тільки пам'ятати, а й впроваджувати використання фемінітивів

у всіх сферах, а головне – на юридичному рівні, оскільки це є одним із способів врегулювати дискусійні моменти щодо питання використання фемінітивів.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення питання використання фемінітивів у текстах документів, пошук вирішення цих проблем.

Література:

1. Архангельська А. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. Мовознавство. 2013. № 6. С. 27-40.
2. Архангельська А. Систематизований показчик слововживань неологізмів-фемінативів в українському мовленні кінця XX – початку XXI століть. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: монографія. Рівне: Оломоуць, 2011. С. 188-243.
3. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. 440 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпін'я: ВТФ «Перун», 2003. 440 с. 32.
5. Гінзбург М. Д. Гендерні особливості української мови, на які треба зважати. Українознавчий альманах. 2012. Вип. 9. С. 75-83.
6. Довідник з культури мови: посібник / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Вища школа, 2005. С. 50-51.
7. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk>
8. Малахова О. Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі. 2017. URL: <https://womo.ua/olena-malahova/>
9. Наказ Мінекономіки від 18.08.2020 № 1574 «Про затвердження Зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010».
10. Нелюба А.М. Український правопис» і тотальна фемінітивізація. Українська мова. № 3 (87), 2023.
11. Подолянчук О. Фемінітиви в текстах документів. Вісник Прикарпатського нац.ун-ту імені В.Стефаника. 2024.
12. Синчак О. Як мова вбиває експертку. Часопис «Критика», №11–12, 2011. С. 33-35.
13. Український й правопис. Київ: Наукова думка. 2019. 390 с.
14. Федурко М.Ю. Словотвірна морфологія українських фемінітивів у лінгвокультурологічному аспекті. Відображення історії та культури народу в словотворенні : доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (25–28 травня 2010 р., Київ, Україна) / упор. та наукове ред. Н.Ф. Клименко і Є.А.Карпіловської. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 433-442.

References:

1. Arkhanhelska A. Do problemy slovotvirnoi feminizatsii v ukrainkii movi novitnoi doby: tradytsiia i suchasnist. Movoznavstvo. 2013. № 6. S. 27-40.
2. Arkhanhelska A. Systematyzovanyi pokazhchyk slovovzhyvan neolohizmiv-feminyativiv v ukrainskomu movlenni kintsia XX – pochatku XXI stolit. Neolohichni nazvy osib u suchasnykh slovianskykhmovakh: monohrafiia. Rivne: Olomouts, 2011. S. 188-243.
3. Brus M. P. Feminityvy v ukrainkii movi: heneza, evoliutsiia, funktsionuvannia: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, 2019. 440 s.
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 2003. 440 s. 32
5. Hinzburh M. D. Genderni osoblyvosti ukrainskoi movy, na yaki treba zvazhaty. Ukrainoznavchy almanakh. 2012. Vyp. 9. S. 75-83
6. Dovidnyk z kultury movy: posibnyk / Za red. S. Ya. Yermolenko. Kyiv: Vyshcha shkola, 2005. S. 50-51.
7. Klyasyfikator profesii DK 003:2010. URL: <https://me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk>
8. Malakhova O. Feminityvy – ne danyina modi, vony vlastyvi ukrainkii movi yak systemi. URL: <https://womo.ua/olena-malahova>.
9. Nakaz Minekonomiky vid 18.08.2020 № 1574 «Pro zatverdzhennia Zminy № 9 do natsionalnoho klasyfikatora DK 003:2010».
10. Neliuba A.M. Ukrainskyi pravopys» i totalna feminityvizatsiia. Ukrainska mova. № 3 (87), 2023.
11. Feminityvy v tekstakh dokumentiv. Visnyk Prykarpatskoho nats.un-tu imeni V.Stefanyka. 2024.
12. Synchak O. Yak mova vbyvaie ekspertok. Chasopys «Krytyka», №11–12, 2011. S. 33-35.
13. Ukrainsky y pravopys. Kyiv: Naukova dumka. 2019. 390 s.
14. Fedurko M.Iu. Slovtvirna morfonolohiia ukrainskykh feminityviv u linvokulturolohichnomu aspekti. Vidobrazhennia istorii ta kultury narodu v slovotvorenni : dopovidi KhII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii Komisii zi slovianskoho slovotvorennya pry Mizhnarodnomu komiteti slavistiv (25–28 travnia 2010 r., Kyiv, Ukraina) / upor. ta naukovе red. N.F. Klymenko i Ye.A.Karpilovskoi. K.: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2010. S. 433-442.